

Zrínyi Miklós magyarsága – Szabó Zoltán nyomán

Egy legújabb Zrínyiászt javasolva, avagy a mítosszá vált hős „idő feletti” dédunokájának dicsérete

A mátszolgáló múltban keresgélvén szerettem az erdélyi példákkal élni. Most viszont egy igazi anyaországi hőst hívnék segítségül hasonló céllal. Zrínyi Miklós, avagy Nikola Zrinski, „a költő és hadvezér” négyszáz éve született, Csáktornyan valószínűleg 1620. május 3-án. Jelentősége nemzetünk történetében – annak számos vonatkozásában – nagyobb, mint ahogy még ma is sokan ismerik, hiába érettségi tétel. Mégis, mintha el sem telt volna az a négyszáz esztendő. Óhatatlanul gondol arra az olvasgató magyar, hogy milyen aktuális volna valamely jeles írónk részéről a dédunokát is életre szembesíteni a mai magyar valósággal, egy legújabb Zrínyiással.

De kezdjük előbből. Trianon gyökereit a kezdetektől indulva kutattam, és többször is találkoztam a magyar-horvát kapcsolatok fejlődésének állomásaival. Világossá vált, hogy a felületesen bennünk élő felhőtlen kép nem egészen olyan, de távolról sem a nemzetiségi ellentét okán, sokkal inkább a történelem útjának természetes és elkerülhetetlen kátyúi és zökkenői miatt. A modern nemzettudat megjelenésével szintén elkerülhetetlenül színre lépő nemzetiségi ellentét sem volt olyan szélsőséges, mint gondoltuk. Vagyis a régebbi történet nem mindig rózsaszín álmom, az új pedig nem olyan sötét. Jellasics horvát bán és császári tábornagy 173 éve befelé jövet egyformán sarcolta és dülta a magyar és horvát falukat. S nem kizárt, hogy megfutamodása során sem volt kíméletesebb. De mindezt császári támogatással, megbízással és érdekeltségéből tette, s csak sejt-hetjük, hogy horvát hazafiként miben láthatta ennek hasznát nemzete szempontjából, hiszen a korabeli leírások szerint elsődleges célja a császári udvar szolgálata lehetett. De akár azt is gondolhatjuk, hogy szolgálataival nemzetének óhajtott további előnyöket szerezni. Mindenesetre generálisunk szobra, a felénk irányított karddal Zágráb közepére került. Aztán állítólag fordítottak irányán? Lehet, hogy igaz.

Mi köze azonban mindezekhez Zrínyi Miklósnak, „a költőnek”, akit a régi magyar hazafiság legkiemelkedőbb bajnokai közé soroltak már kortársai is?

SZÁSZ ISTVÁN TAS (1938) nyugalmazott pszichiáter és általános szakorvos. Leányfalun él.

Nos, szerintem éppen az ő személyisége és emlékezete világíthat rá arra, hogy e két nemzet kapcsolata csakis és egyedül testvéri lehet, mert ha nem így történt, abból csak baj származott, viszont a dicsőséges – és nem egyszer eredményes – emlékek nem kis mértékben közösek. S mi van ezen csodálkozni való akkor, amikor a veszedelmek is közösek voltak? Akkoriban főleg Kelet felől, manapság Nyugatról is.

A most ünnepelt Zrínyi Miklós költő és hadvezér életpéldája mellett olyan gondolatokat hagyott ránk, amelyek mai küzdelmekben is erőtartalékot jelenthetnek. A nagy évfordulón ezek közül foglalkoznék néhányal. Markó Árpád hadtörténész véleményével kezdem, ő rendezte sajtó alá Zrínyi Miklós Mátyás királyról szóló írását még 1943-ban. Ő így idézi Zrínyit: „Az alábbiakat nem csupán boldog büszkeséggel olvashatjuk, hiszen Zrínyi magyar beszéde most is jól érthető, míg más nemzeteknek az e korból való saját szövegeik megértéséhez szótárra van szükségük. Egyúttal arról is meggyőződhetünk, hogy nem kötelező a magyarnak mindenkor mellőzni a ravaszságot, ha egy ravasz világban él. »Méltó itt a király mesterséges vitézségén megállapodni és elménkben vennünk, hogy miképpen tudná ő az alkalmas időket megválasztani minden állapotra és történetre. Ebben a hadban néki ereje nem vala, kivel szemben megharcolhatott volna, azért soha semmiképpen ki nem hagyá magát venni a mezőre: eleget mesterkedék, hogy kicsalhassa, néha futásnak tettel, néha bosszús kihivatallal, néha dicsőségnek képével, de ennek az okos hadviselőnek az vala az ő feltett célja, hogy az ellenséget onnan kiuntassa és kiéheztesse. Azért nem akara az ellenség tanácsán járni, sem az ő kedvéért s bosszúságáért bolondságot a maga igyekezetinek elfordításával cselekedni. Jut jól eszembe Fabius Maximus, jut ama másik római hadnagy, kit Pyrrhus király harcra ki akarván venni: Gyere ki a mezőre, ha vitéz vagy, az vala válasza: Sőt, ha te vagy vitéz, végy ki innen ellenemre, hogy kimenjek a mezőre veled harcolni. Jut is még Julius császár, akinél senki jobban nem tudta a hadiállapotokat s tanácsokat változtatni, mert néha, hol kellett, oly vakmerően mégyen vala az ellenségre, néha, mikor ismég más szüksége volt, úgy besáncolta magát, senki ki nem vájhatta... Az mi szerencsétlen Lajos királyunk nem tudta azt a hadi mesterségét, sem az ő hada: azt tudja vala, hogy nincs a hadakozásban több mesterség az ütközetnél, azért most is sóhajtjuk akkorbeli romlásunkat. Non licet in bello bis peccare. (Nem szabad a háborúban ugyanazt a hibát kétszer elkövetni.)”

A lenti breviárium azonban nem a történészek, hanem a népi írók szelleméből merít: Szabó Zoltán közvetítésével idézem a költő Zrínyi alakját. Két okból: mert Szabó veretes, szabatos szövegét elfelejtettük, de irodalmi értéke miatt nem árt föllevenítenünk, és azért is, mert mai önképünkre, politikai helyzetünkre is vonatkozik. Elöljáróban meg kell jegyezmem, hogy Szabónak Zrínyi Magyarsága című tanulmánya a kolozsvári *Hitel* 1939/2. számában jelent meg. Ezt dolgoztam fel a szüleim által fenntartani segített kolozsvári *Hitel* teljes

életét bemutató kötetemben, s így indítottam: „Jól tudjuk már, magyar mivoltunk nem bizonyítható pusztán genetikai képletek alapján. Világ csodája, hogy mégis: van a magyar! Nem csupán a sok emberáldozat után furcsa ez, hanem inkább az ennek hatására is bekövetkezett keveredésünk megmagyarázhatatlan csodája miatt. Hogyan jöhetett létre ez a makacsul megmaradni akaró és eddig erre képesnek is bizonyult nemzet, ennyire régóta adott és ennyire közös hibákkal és erényekkel? Erre felelni lehetetlennek tűnik, de ha Szabó Zoltán zseniálisan feltárt, Zrínyi Miklósról, a magyar költőről, államférfiről és hadvezérről szóló belső portréját megismerjük, segítségével közelebb juthatunk a kérdés megértéséhez. Egyúttal ismét meglepő mai párhuzamokkal is találkozhatunk...” A mátt szolgáló múlt keresése – nem tagadom – gyakran olyan prizmákon át láttatja a régi időket, amelyek a megidézett történelemnek nem egykorú forrásaiból állnak össze, hanem évszázadokkal későbbi értelmezéseiből. De hiszem, nem baj az, ha a nemzet jelenének kihívásaihoz úgy keressük a válaszokat, hogy meghalljuk azokat a szellemi elődeinket, akik a mienkéihez hasonló kérdések feleletéért kutattak ugyanabban a múltban. A népi írók, a kolozsvári *Hitel* szerzői, a *Nyugat* gondolkodói (és még sorolhatnám): látszólag történelem már az ő igyekezetük – de ebben a történelemben otthon érezzük mai magunkat is. No, nem csak a szimpátia okán, hanem gyötrő kétségeink azonossága miatt is! Hogy ne szívlelnénk hát meg Szabó Zoltán lelkes felfedezéseinek gyönyörű nyelvű, lendületes üzenetét?

Szabó Zrínyi Miklósról, a dédunokára emlékezvén dédapja hősi tettét s annak mitikus kisugárzását nem sértve, próbálja hatásában is „hasznosítani” a költő Zrínyi hatalmas és sokoldalú, megannyi példával szolgáló életművét – saját kora nemzeti önképének hitelesítése érdekében.

Olyan részeket válogattam össze Szabó Zoltán Zrínyi-interpretációiból, amelyek a nemzeti identitás megvallhatóságának, a nemzeti összetartozás erősítésének és a nemzeti közbizalom megteremtésének régi problémájáról szólnak: közel négy és egy évszázad távolából egyformán. Szabó szövege művésziért értékes, mert saját kora kihívásaira azokhoz méltó erkölcsi és esztétikai töltettel rendelkező szószólót talált a magyar irodalomból: és ez a szószóló történelmünk hőse is, a költő Zrínyi, akinek sorsában a magyar önazonosság újkori kérdései drámai erővel jelennek meg. Zrínyi az idő feletti magyar és a magyar kultúrhérosz címet méltán viselheti. És Szabó Zoltán ennek kapcsán felsorol mindent. Várségi érveket, neveltetést, külső hatásokat és saját karrierrel kapcsolatos terveket, de egyik sem indokolja Zrínyi magyarrá válását. Végül egy magyarázat mellett teszi le voksát: a magyar sors vállalása avatta Zrínyit szellemi vezéralakká saját közegében. Ady Endre sorai juthatnak eszünkbe: „Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalom.”

Zrínyi hőse Mátyás király. Ha Mátyás-tanulmányát elolvassuk, abban a nagy király csodálata és a szorongatott helyzetben élő magyarság megmaradásához szükséges bölcsesség, ravaszság és megfontolt bátorság dicsérete, de az

uralkodói lélek átláthatatlansága is helyet kap. Mátyás királyunk cselekedeteit nem lehetett volna magyarabb szívvel leírni. Így ebből az írásból nem csupán Mátyás, de Zrínyi hovatarozása is könnyen eldönthető. Hogy a különböző korok más és más befolyás alatt vagy más és más célt szolgáló történészei miként ítélték meg, úgy érezzük, nem lényeges. Zrínyi Miklós írása után egy nagyon élő és emberi Mátyás alakja rajzolódik ki előttünk. „Én az ő királyi erkölcsében gyönyörködve, ezen a két héten magam multságáért jegyzésben venni akarom az elmélkedésre való dolgait [...] Az én pennám meg fog akadozni Mátyás király nemzetsége számlálásában s eleget versengettek már a historicusok abban. [...] Hunyadi Jánosnak fia Hunyadi Mátyás volt, s nem elég-e az? Mutasson ilyen apát s ilyen fiat nekem egy historicus, aki ezer esztendőre fonja is némely királynak genealógiáját...” Egyben az ideális magyar vezető képét is megfogalmazza egy mondatban: »Az ő [Mátyás] szerencséje mindenütt nagy volt, mert szorgalmassága véghetetlen, mert fáradsága untalan, mert vigyázása megcsalhatatlan, mert bátorsága győzhetetlen.« De ne feledjük: „nem mindenik seculumban születik Fenix, és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig formálhat oly embert, aki világ s országok megbotránkozásának gyógyítója legyen s maga nemzetének megvilágosítója.”

Hogy vezethetnék ezt a nemzetet olyanok, akik nem csupán felismerni képtelenek a feladatot és a helyzetet, de azt éppen lepleznék, mi több, minden erejükkel tagadják! Mennyire hasonlatos ez is a mához. Hiszen a politikának ismert szereplők és szándékok által alantassá tett küzdelmeiben csak magát a stílust néző magyar elidegenedik attól is, ami az önvédelemhez nélkülözhetetlen. Nem megy el szavazni, nem ír alá, nem válaszol kérdésre, visszahúzódik, s ráadásul keserűségében hiszékennyé és feledékennyé is válik. Maradunk lankadtak s betegek? S tegyük hozzá: megvezethetők. Az a bizonyos geográfiai helyzet, amelyre Zrínyi lent összeválogatott szövegei utalnak, azóta sem változott: a két veszély közt élve megmaradni kényszere állandósult. Sőt, fölénk tornyosul egy mindent magába foglaló harmadik, univerzális veszedelem is. És éppen napjaink küzdelmét jellemzi a függetlennek maradás több szempontú szükségyszerűsége, valamint az egyensúly folyamatos keresése. A helyzet látszólag reménytelen. De a reánk váró feladat nagyszerű! S ha e kettő ismeretében látunk hozzá, akkor felcsillan a remény is.

Olvassuk Zrínyit, értsük Szabót! Hogyan szólna egy hozzájuk hasonlóan korbácsoló mai önvizsgálat? Hogyan élnek mai fiaink? Hogy viselkednek az egymásra utalt magyar gazdasági élet képviselői egymással? A politikusokról most nem is beszélve.

Mit üzen a megélt múlt, a megtagadott hagyomány mai nehéz helyzetünkben, mai „lankadt” állapotunkban? Bizony régi szép erények felélesztésére van szükség, hiszen azok ugyancsak meggyengültek, miközben a veszedelem, az igény fokozódott.

Napjainkban a kész gyorsaság és gyors készség jelei felismerhetők, de gyorsak és készségeikben gátlástalanok azok is, akik itt belül akadályoznák ezt, hiszen tőlük távol áll Zrínyi magyarsága. Sőt! Ellenszenvvel, kétségekkel és tagadással, sárdobálással és gyilkosnak szánt gúnnyal válaszolnak a nemzet-tudat bármely megnyilvánulására.

Megdöbentő, mennyire fájdalmasan és biztatóan hatnak Zrínyi Szabó által tolmácsolt szavai mai magunkra is. Vajon nem most is az a „túlélés” a legfontosabb cél, s vajon – merjük ezt kimondani – nem tömegekkel, hanem személyiségekkel tudjuk csak megvívni aktuális harcainkat? Én azt hiszem, egy meg-elevenedő Zrínyi dédunoka is erre biztatna, s arra kérné a Mindenhatót, hogy hozzá hasonlókkal áldja meg a magyart.

*

„Zord őszi idő lehetett, mikor meghalt, november tizennyolcadikán, ezerhatszáz hatvannégyben. [...] Ki volt e sors üldözte lovag, kit száz csatában elkerült a kard és a golyó, s végre a novemberi erdőben megölte a kan? Vadászaton és megérthetetlenül. Még ma is döbenten és hitetlenül állunk a különös halál előtt s lehangoltan a hős mélyebb halála előtt. Mert műve hamar utána halt Zrínyinek. A kortársak csak rövid ideig emlékeznek rá, s később is csak kevesen olvassák és értik. [...] Valami homály van élete és halála körül, nedves és fázós borongás, erdő fölött nagy szárnyakkal repülő fátum, megérthetlenség és korai halált ért remények. A magyar haza legnagyobb fiai közül való ő, s futtában elgondolkodom halála utáni sorsán. Él-e emléke s műve méltón? Alig. Névadó őse a szigeti Zrínyi Miklós, ki jó kapitány volt, de alig több, ki meghalt egy hősi kirohanásban várának kapuja előtt, birtoka közepén, mint a fészket, erdejét, szabadságát védő vad, élőbb ember a magyar képzeletben, mint a második Zrínyi Miklós. Pedig nem élte a magyar sorsot, csak meghalt a magyar föld egy darabjáért, mely egyébként a sajátja is volt. Egy harci kép őrizte meg emlékét, és minden iskolás gyerek rá gondol, hogyha e nevet hallja: »Zrínyi Miklós«. Díszmagyarban, zsinóros ruhában áll, egyik kezében kard fénylik, másik kezében védőn hátra szorítja a zászlót; melle domború, arckifejezése rettenthetetlen. Dekoratíván és utókor felé tekintve áll e képpen a kirohanó hős, kinek époszi emléket állított később a szerencsétlenebb halálú, de nála megmérhetetlenül nagyobb unoka. A második Zrínyi Miklós. Az irodalomtörténet ezt a melléknevet ragasztotta a neve mellé megkülönböztetőnek: »a költő«. Ezzel el is intézte nagyságát, értékét, magyarságát, életét. Zrínyi, a hős – mondja a magyar, és a szigetvári halottra gondol. A másik melléknevének, a »költő« melléknévnek, e hősi melléknév s e hősi póz mögött kissé lenéző íze van. Szegény Zrínyi. Olyan példát állított a »Szigeti veszedelem«-mel a nemzet elé, mellyel a maga nagyobb, gazdagabb s magyarabb példáját öntudatlanul elhomályosította. Ez volt az egyetlen dolog, melyben szándék nélkül bár, de rossz szolgálatot tett nemzetének. Egy vitéz kapitány emléke eltakarja egy csodálatos magyar emlékét.”

„A magyar magatartásnak két korszaka van, két nagy jellemző korszaka. Az első a birodalmi kor, királyokban és törvényalkotókban testesül meg, magas termetű, szívbjajos és szívós Árpádokban, latin Anjoukban s egy akaratos nagy császári királyban, kiról ma is mesél a nép. Mohács után új kor jön, másik kor, melynek alig van évtizede, melyre a magyarnak a legbüszkébb válasza nem az lehet: mint Sieyés abbéé arra a kérdésre, hogy mit csinált a nagy forradalomban. »Túléltem« – mondta az abbé. Túléltem – mondja erről a korról a magyar, kissé keserűen, sok bajt látott szemekkel, de nem büszkeség nélkül. Ennek a kornak, melyben a magyar »túlél« szörnyű és roppant veszedelmeket, legnagyobb példája, helytálló magyarja, Zrínyi Miklós már a kor első századában megszületik. És egymaga társ és segítség nélkül, korszellem és világáramlat nélkül, kapaszkodó fogantyú és támasztó mankó nélkül megmutatja, hogy milyen legyen a veszélyben a magyar. Ez a nemzet sohase tömegekkel, sohase politikai irányokkal válaszol a kor hozta veszélyekre. Hanem mindig csak személyiségekkel, akikben irány, magyarság, nemzet, haza, védekezés, alkotás: minden együtt testesül meg.”

„mennyire megdöbbenő, hogy egy fáradt korban, alvó országban, töröktől tépett, némettől csalt népben, nem is a született, hanem a fogadott fiak közül, dalmát-horvát eredetű főúri családból, melyet német és olasz vér itat át, ennyire tökéletes és végleges formában születik meg: a magyar. Az a magyar, akit utána századokig érvényesen legmagyarabb magyarnak példázhatunk. Ezerhatszázhuszban, mikor megszületik, a nemzet fáradt. Még cselekvő magyarokat szülni is. [...] S akkor jön Zrínyi. »Sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse« – maga a magyar – mintha a semmiből jönne, és a semmibe menne, mint fényes üstökös, melyben egy nemzet egyetlen csodálatos pillanatban meg akarná mutatni a világnak: íme, ilyen vagyok! Hogy aztán ne váljon olyanná. Egyedülvalóságát Zrínyi tudja maga is, s e szerint alakul. Egyrészt végtelenül sokoldalúvá, mint a magyarok általában, másrészt végtelenül türelmetlenné – megint mint a nagy magyarok általában. Sokoldalúsága sokrétű tervelésben és akcióban nyilvánul meg. Ő a »túlélés korának« első legnagyobb költője, első legnagyobb államférfija, és ami egy ezzel: első legnagyobb nemzetnevelője. A létért való küzdelem korának kezdetén a legnagyobb katona, hadsereg-szervező s hadvezér. S minthogy sok cselekedetre van szüksége a nemzetnek rövid idő alatt – ő az első végtelenül türelmetlen magyar. Egyik önmagára, helyzetére és feladataira legjellemzőbb mondata: »az esztendő szűk, az országok elszegényedtek, a szerencse állhatatlan«. »Az esztendő szűk« – mondja, s az idő úgy hiányzik neki, mint légpangásos tárnában a bányásznak a levegő. Az idő rövid – mondja magának józanul, és úgy eléje szalad korának: hogy pár száz esztendővel megelőzi. S a legcsodálatosabb, hogy a fátylát e balsorssal, időhiánnyal folytatott versenyfutásban nem veszi át senkitől és nem tudja átadni senkinek. Maga gyújtja meg és életével együtt alszik ki. A kursaneci erdőben egy őszi vadászaton. Honnan veszi tisztult és örök érvényű Magyarságát?”

„Aligha tévedünk, ha azt gondoljuk: Zrínyiben a magyarság nem annyira a múlt adottságaiból táplálkozott, mint inkább a magyar feladat vállalásából, a magyar szerep ellátásából. De elég-e ez? Ahhoz, hogy valaki olyan egészen magyar legyen, mint Zrínyi: ez nem elég. Magyarságának milyenségére, kvalitásaiban való értékekre a művei szolgáltatnak magyarázó okot. Mert, ha magyarságának egyik létrehozója a magyar szerep vállalása, magyarságának meghatározója a magyar helyzet felismerése. S ha Zrínyi azért is válhatott magyarrá, mert magáénak ismerte fel a magyar feladatot, azért is válhatott ilyen magyarrá, mert reáisan meglátta a magyar helyzetet. Ez őszinte és reális látása teszi őt legőszintébb magyarrá, és minden időre magyarrá. Ez a magyar helyzet végső fokon »két pogány közti« helyzet, nagy népek közti helyzet; veszélyeztetett szigetnek lenni a német és török vagy a német és szláv tenger közepén. E geográfiai helyzet értelmében magyarnak lenni kettős feladat: egyensúlyt tartani és függetlennek maradni. A lelki helyzet a nagy magyarokban, elsősorban Zrínyiben, pontosan fedi e geográfiai helyzetet: egyensúlyt tartani a két veszély közt, és így fennmaradni és lelki függetlennek maradni mindkét veszélynek való kiszolgáltatottságtól. Egyensúly és függetlenség: ez a két alappontja a magyarság létének és ez a Birodalom összeomlása óta, Mohács óta elsőnek Zrínyiben jelenik meg. Lelki beállítása és gondolkodása pontosan megfelel a magyarság földrajzi helyzetének és abból folyó feladatainak. Személyében ugyanazokat a bajokat és feladatokat éli át, amelyek a magyarságnak öröktől bajai és feladatai.”

„S ha megpróbálnám összefoglalni, hogy miképp születik meg, nő föl és bomlik ki Zrínyi teljes és kész magyarsága, így próbálnám: a magyarság népek közti helyzetének és belső helyzetének könyörtelen realizmussal való felismerése után és ennek nyomán vállalja a magyar feladatot. Az összetételből egyik részlet sem hagyható ki. Mert – ha csak a helyzetet ismeri föl és vizsgálja meg Zrínyi, és nem keresi meg utána a feladatot – marad, mint a kor többi panaszkodói, igaz, de terméketlen magyar. Ha a helyzetet eltagadja s nem annak nyomán vállal feladatot –, téves feladatot vállal. Mint alkimista, ki kőzetben aranyat keres, kutatom az egykori búsképű lovag írásaiban a magyarság jegeit. A mondatok felfénylenek, csillannak olvasás közben, aki leírta őket, úgy foghatta a tollat, mint a kardot, álmában is harcra készen és oly pátosszal, melynek szülője nem a maga természete, nem is a kor prédikációs stílusa, hanem a közösség, a nemzet helyzete. »Íme, tudományt teszek előtted, nagy Isten, mindent, amit tudok, kikiáltok, hogy én tülem elaluvásomért nemzetem vérének kérd elől.« – »Az mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért, feleségünkért, gyermekünkért, hazánkért meg kell indulnunk, halálra is, ha kívántatik mennünk.« – »Boldog Isten, nagy hitványság ez, s mi vagyunk az magyarok? mi magyarok?« – pattogva és izgatottan jönnek a mondatok egymás után, hiszen az esztendő szűk, »elrepül az jó óra, akiben ülünk« –, a szerencse állhatatlan, s ennek »a szerencsének is nem mentünk végig soha kalauzságán«, az országok elszegényedtek, s »az magyarok mint vannak? Lankadtan, betegen.« Kevés izgatóbb

magyar író van Zrínyinél, alig lehet egyfolytában olvasni. Mi teszi ezt az izgalmat? Éppen a kettősség, amit előbb találtunk benne – a helyzet és a feladat kettőssége. A helyzet reménytelen – mondja egyik szavával, a feladat nagyszerű – mondja a következővel. Olyan a magyar pusztában, mint a remeték Egyiptomban, pokollal vív és mennybe néz. Minél erősebben kísérti az ördög – a helyzetismeret –, annál hevesebben néz a mennyek felé – a feladat felé.”

„Állandóan korbács pattog a mondataiban. [...] Mit lát a magyar katonáról? Ezt: »Mentől rosszabb, hitetlenebb, tolvajabb volt a mi országunkban, az gyűlt össze a mi dobolásunkra: Ismét ki volt a hadnagya? Ugyancsak szintén, azon ilyen, vagy ki a maga vitézséginek próbáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzséreken, vagy soproni kalmárokon, vagy más szabad városok, vagy polgárok kárán végezte el.« S a magyar urakról? Ezt: »Ilyenek a mi hadaink, de mivel jobb valljon ennél a nemesség? mivel jobb az úri rend?... Egy nemzet nem pattog úgy s nem kevélykedik a nemesség titulussal, mint a magyar, s maga annak megbizonyítására s megőrzésére, látja Isten, semmit sem cselekszik. Fiaink haszontalanul élnek, vagy otthon atyjoknál, anyjoknál, vagy ha ugyan derekasan látni s hallani akarnak, egy nagy úr udvarában beállanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? Innyá! Mit többet? Pompáskodni, egy mentét arannyal megprémeztetni, egy kantárt pillangókkal megcifráltatni, egy forgóval, egy varrott lodínggal pipeskedni, paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni, semmi jót nem követni!« [...] És a nemzetről? Ezt: »elérkezett Pannónia végnapja, sorsát el nem kerülheti, minden más fáradozásunk, úgy tetszik, bolondság, kapálózunk a végzet sarkalása ellen.«

Íme, a magyar lelkiismeret-vizsgálat, a magyar önvizsgálat Zrínyiben: a tökéletes bánat.”

„ha azt látja, hogy hadaink szedett-vedettek, így válaszol: »Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolútió! Ezenkívül semmit sem tudok, sem mondok... miért kelljen elvesznünk vagy kétségbeesnünk, míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten a mennyországban a mi bizodalunk lehet, míg kezünkben kopját, markunkban szablyát szoríthatunk«. Mert ha azt látja, hogy nemességünk hiú, cifrálkodó, italos, könnyelmű, így válaszol: »Ha kérde, kit kívánok s micsoda nemzetet akarok oltalmamra? Azt mondom: a magyart kívánom. Miért? Azért, mert a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb, és ha akarja, a legvitézebb nemzetség.« Ha látja, hogy a német barátság kétes, így válaszol: »mi, magyarok ne tegyünk fundamentumot senki vitézségében, hanem míg Isten ép kezet és lábat adott kinek-kinek, azon erőlködjék, hogy idegenek ne legyenek szükségesek. Mert bizonyára a mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalyánkat úgy, mint mi, tehát mi következik ebből, hogy senki oly serényen nem nyúl az orvossághoz, mint minékünk kellene nyúlnunk.« S ha látja a magyar esendőséget, ha látja, hogy »az magyarok mint vannak, lankadtan, betegen«, így válaszol: »egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók«. Minél erősebb a valóság leverő kísértése, annál konokabban

menekül a terv erős fogadásába. Minél sivárabb jelent lát, annál konokabban készíti e jövőt, minél rosszabbnak látja éppen a magyart, annál jobb magyart kíván. Szidja a magyart? Nem. A hibát szidja a magyarban, hogy megszűnt a régi jó vitéz hadakozó magyar lenni, kiből nem hiányzik a »kész gyorsaság« és a »gyors készség«. Nem azért vádolja a magyart, mert magyar, hanem éppen azért, mert elvesztette magyar erényeit.” „»Boldog Isten, hiszen nagy silányság ez: s mi volnánk a magyarok? mi magyarok?« Állandóan éles korbácsot használ. A magyar ellen? Nem! Az ellen, ami nem magyar a magyarban. Az elsők közé tartozik, akik a magyarságot nemzeti esszenciájának elvesztésétől, magyar tulajdonságainak elavulásától, magyar erényeinek elsilányodásától, magyar önvizsgálatának eltűnésétől és magyar erős fogadásának elmaradásától félti. Magyarsága két pont közé kristályosodik ki. Az egyiket így vallja: »Én nem hízelkedhetem, édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek... Hanem így megmondom magadnak fogyatkozásaidat olyan szívvvel és szándékkal, hogy megesmervén magad is, vesd ki azt a mocskot eszedből, lelkeadből, reformáld meg vétkeidet, öltözzél igazságba, övezed erősséggel [...]. Ha a magunk fogyatkozásait megesmérjük előbb, könnyebben az orvosságot is feltalálhatjuk azután.« Ez a lelkiismeret-vizsgálat, a kemény és félelem nélküli belenzés a nemzet hibáinak szakadékába. A második alappont a helyzet sötétségéből felvillámoló terv, a magyar bűnök felé a magyar erények színeinek felfestése, a szakadék partján való felugrás. Ehhez mi kell? Egy baljóslatú és fatalista jelmondat vall róla: »Jó szerencse, semmi más« De mi nála ez a jó szerencse? Valami, amit várni szokás, ölbe tett kézzel, nyugodtan, mint ajándékot az égtől? Nem! Valami, amit akarni kell és elérni lehet. Zrínyi jó szerencse és sorsfogalmának magyar értelme Mátyás-tanulmányában bomlik ki. Ilyen furcsán céltudatos, akaratos módon: »Az ő [Mátyás] szerencséje mindenütt nagy volt, mert szorgalmassága véghetetlen, mert fáradsága untalan, mert vigyázása megcsalhatatlan, mert bátorsága győzhetetlen.«”

„Zrínyi magyarságának első alappontja a helyzet sötétségének könyörtelen meglátása. Második alappontja saját és hagyományos erényeink kifejlesztése által a jó szerencsének a kiérdeklése. Magyarságlátása: korommal festett alapra egész ragyogással fölfesteni a magyar erényt s a nagy magyar terveket. E kettősségben szinte előképe mindannak, ami később a legnagyobb magyarok magyarságaként megjelenik. Széchenyi éppúgy eszébe juthat az embernek olvasásakor, mint Petőfi. Széchenyi ezzel a mondatával: »Mit érzek viszont magyarok között, magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsosulás szégyene: mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt.« Petőfi ezzel a verssorával: »Magyar vagyok, természetem komoly, mint hegedűnk első hangja, arcomra fel-felröppen a mosoly.« És Széchenyi a maga lelkiállapotáról valló lírai soraiban nem Zrínyi lelkiállapotáról vall egy igazán gyónó, igazi keresztény és igazi magyar őszinteségével: »Zendítsd meg a nemzeti dal gyászshúrjait, s a múlt kor mélyibe süllyedve édes kínok között

Berzsenyivel elsírom bús elégiámat: a ki nem vesz semmit azon hiedelmemből, hogy a magyar nemzet volt. Fel-felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szót: Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene – a jövő lehet korod!« Mi ez? Széchenyiben egy késői Zrínyi? Vagy Zrínyiben egy korai Széchenyi? Azt hiszem: mindkettőjünkben az idő feletti magyar. Ennek az idő feletti magyarnak, aki nem fél a teljes valóságtól a helyzetismeretben, és nem retten vissza a legteljesebb vakmerőségtől a tervben, legfőbb arcvonásai már Zrínyiben kibomlanak. Arcán ott van már a nemzetsors személyes átélésének bélyege, e sajátos magyar stigma. Tekintetében ott van a nagyszerű terv, a veszély fölé rajzolódó remény, melyben »dicsőségünk és megmaradásunk egyszerre vagyon«. Olvasván őt, valóban a »magyarok közt«, magyar tulajdonságok közt, magyar erények közt érzi magát az ember. S ha Ady kereste az »embert az embertelenségben«, mi Zrínyiben találhatjuk meg a magyart. A magyarkodás és magyartalanság korában.”

Rozsnygy Béla: Üstökös (acél, 17×13 cm, 2010)